

Dr. Dragan Potočnik, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

ZAČETEK MODERNEGA OBDOBJA V ISLAMSKEM SVETU

Dragan Potočnik, PhD, Faculty of Arts, University of Maribor

BEGINNING OF THE MODERN PERIOD IN THE ISLAMIC WORLD

IZVLEČEK

V 19. stoletju so bili številni poskusi, kako ohraniti Osmansko cesarstvo, kako obnoviti islam, kako se soočiti z vse večjim vplivom evropske kulture in načina življenja. Posledice tega so bili številni poskusi kulturnega preporoda. Ko govorimo o arabskem kulturnem gibanju oz. renesansi, ki se je začela v Egiptu v poznem 19. in v začetku 20. stoletja, naletimo na arabsko besedo *al-Nahda*. Gibanje *nahda* velja za obdobje intelektualne modernizacije in reforme v arabskem svetu. Narodi in kulture na območju Prednje Azije so se znašli pred veliko preizkušnjo: ali se podrediti moči evropske tehnologije in znanosti ali se ji prilagoditi za ceno opuščanja lastnih civilizacijskih tradicij ali poiskati tretjo pot, na kateri bodo narodi s tega območja našli možnost, kako sodelovati z Zahodom, pa vendar ob tem ohranili lastno identiteto. Večina islamskih intelektualcev je bila mnenja, da je treba ponovno odkriti lastno avtentičnost oziroma kulturne, verske in sploh civilizacijske korenine. Če se ozremo na kasnejše dogajanje, lahko ugotovimo, da Zahod kljub agresivnemu vmešavanju v dogajanje na tem območju ni uničil islama in tudi ne civilizacije Prednje Azije. Proces prilagoditve tega dela sveta sodobnemu svetu še vedno ni končan. Na nekaterih področjih je žal ostal še vedno na isti točki kot pred prvo svetovno vojno.

Ključne besede: Osmani, Arabci, *nahda*, vahabizem, salafizem

ABSTRACT

In the 19th century there were numerous attempts to preserve the Ottoman Empire, revive Islam, and deal with the growing influence of European culture and lifestyle. This resulted in numerous attempts at a cultural revival. When talking about the Arab cultural movement or renaissance, which began in Egypt in the late 19th and early 20th century, we come across the Arab word *al-Nahda*. The *Nahda* movement is considered a period of intellectual modernization and reform in the Arab world. The nations and cultures of Western Asia were facing an ordeal: should they yield to the power of European technology and science, should they adapt to it at the cost of abandoning their own civilizational traditions, or should they find a third path, in which the nations of this region would find a way to cooperate with the West while preserving their own identity? Most Islamic intellectuals felt that they should rediscover their own authenticity or their cultural, religious and overall civilizational roots. If we look back at subsequent events, we can see that, despite its aggressive intervention in the developments in this region, the West has not destroyed Islam, nor the civilization of Western Asia. The process of adapting this part of the world to the modern world is still in progress. In certain aspects, it has unfortunately remained the same as it was prior to World War I.

Keywords: Ottomans, Arabs, *Nahda*, Wahhabism, Salafism

UVOD

Na območju Prednje Azije so v začetku 19. stoletja še vedno vladali Osmanski Turki. Pod svojo oblastjo so še vedno imeli t. i. teritorij Rodovitnega polmeseca, Severno Afriko do Alžirije in nekatere predele na Arabskem polotoku. Ob tem je treba poudariti, da je bil nadzor Osmanske države v teh oddaljenih predelih slab in nestabilen ter da so posledično nekateri predeli uživali neodvisnost. Še posebej je to veljalo za območja Severne Afrike od Alžirije, Tunizije do Libije in Egipta, kjer so vladali lokalni suvereni, ki so izhajali iz vrst turških garnizonov.

Popolno neodvisnost so uživali Maroko pod dinastijo šerifov, ki so sebe smatrali za prerokove potomce; Jemen, kjer so vladali zajditski¹ imami dinastije Kasimida (Sano so Osmani zavzeli šele leta 1872), in Perzija.

Prav ta neenotnost in s tem šibkost tega prostora je omogočila, da so se v dogajanje na tem področju vse bolj vmešavale evropske države.

OSMANSKO CESARSTVO TER ODNOS MED TURKI IN ARABCI

Odnos med Turki in Arabci je oblikovala predvsem teritorialna nadvlada prvih in njihov vodilni položaj v vodenju Osmanskega cesarstva. Sunitskim Turkom je konec 19. stoletja vladal sultan Abdul Hamid II.,² čigar interesi so se zaradi grške neodvisnosti, balkanskih nemirov in izgube arabskega Egipta usmerili proti Aziji ter k obnovi arabskega sveta. Z obuditvijo naziva kalifa je postal duhovni vodja sunitskih muslimanov in nosilec »panarabizma«. Sultan je nadzoroval srce Arabije z Meko, Medino, Bagdadom, Jeruzalemom, Damaskom in Alepom. Neposredni ozemeljski nasprotnik Osmanskega cesarstva je bila šiitska Perzija.

S tanzimatskimi reformami³ so skušali modernizirati državo, ohraniti so želeli ozemeljsko celovitost in se tako tudi upreti vse bolj agresivni politiki zahodnih držav.

Problematika tanzimatskih reform in avtokracije je bila predvsem v dejstvu, da so le-te vsebovale vrsto ideoloških sprememb, medtem ko je bila realnost v imperiju diametralno nasprotna. Uvedba sekularne vlade, centralizacije, državljanskih pravic in univerzalne enakosti pred sodiščem se je za kulturno razdrobljen teritorij, poln manjšin, izkazala za neprimerno. Pridatek k temu so bili še v naravi povsem finančni interesi evropskih sil po Levantu in Mezopotamiji, kljub izjemno slabi razvitosti infrastrukture. Glavne sile so bile Francija, Rusija in Velika Britanija. Francija je bila tradicionalno vezana na rimskokatoliške kristjane, Rusija na ortodoksne kristjane in Velika Britanija na Druze ter Jude. Brez zaveznikov so ostali Armenci. Do leta 1890 se je sovražnost tedaj še nomadskih arabskih plemen naproti Turkom šele začejala. Mnenja do Turkov v zvezi z islamom so bila deljena. Nekateri so jih videli kot vzrok vseh nesoglasij vernikov, drugi, med njimi tudi intelektualni vodja panarabizma iz Egipta, Mustafa Kamel, pa so v sultanu prepoznali naravno vodjo muslimanov (Mansfield, 2013, str. 123–131).

¹ Med nepravoverni gibanja uvrščamo tudi zajdite, ki veljajo za najbolj zmerne »peteroimamske« muslimane. Gibanje je ustanovil iranski šiitski imam in Huseinov vnuk Zajn al Abidin, ki je menil, da oblast pripada vsakemu Mohamedovemu potomcu; dinastičnega načela ni priznaval. Zajditi so se naselili v Jemnu, kjer predstavljajo danes ok. 40 % prebivalstva (pridobljeno s <https://www.dnevnik.si/tag/zajditi>).

² Abdul Hamid II., osmanski sultan (1842–1918). Vladal je v letih 1876–1909. Prvo leto vladanja je objavil prvo osmansko ustavo, jo 1878 preklical in zavladal absolutistično. V vojnah je izgubil velik del Balkana, Ciper, Tunizijo in Egipt.

³ Tanzimat v slovenščini pomeni reorganizacijo (cesarski odlok o reorganizaciji, turško Tanzimât Fermanı, je izraz, ki se nanaša na reorganizacijo Osmanskega cesarstva, ki se je začela leta 1839 in končala s Prvim ustavnim obdobjem leta 1876).

Za tanzimat so bili značilni različni poskusi, da bi posodobili Osmansko cesarstvo in ohranili njegovo ozemeljsko celovitost, katero so načenjali nacionalistična gibanja in zunanji agresorji. Reforme naj bi spodbudile osmanizem med različnimi etničnimi skupinami v cesarstvu in poskušale zajeziti plimo nacionalističnih gibanj v cesarstvu. Reforme so poskušale izenačiti nemuslimanske podložnike cesarstva z muslimanskimi in jih s krepitvijo državljskih svoboščin bolj temeljito vključiti v osmansko družbo. Za izboljšanje državljskih svoboščin je bilo uvedenih veliko sprememb, na katere so številni muslimani gledali kot na nezaželen tuj vpliv na islamski svet. Takšno dojemanje je napore reformistov otežilo (pridobljeno s <https://www.britannica.com/event/Tanzimat>).

Vrhunec prizadevanj sultana Abdul Hamida v smeri povezovanja obširnih teritorijev znotraj svojega imperija, je bila gradnja železnice od Damaska do Medine. Sultan jo je uporabil kot sredstvo pridobivanja podpore s strani sunit-skih muslimanov, ki jim je železnica omogočala varno potovanje do svetih mest, čeprav mu je bila v interesu pot zunaj domene Sueškega prekopa, ki je bil pod nadzorom Britancev. Največji odpor so do Turkov čutili zlasti krščanski Arabci, saj so še vedno imeli drugorazredni status. Propad Osmanskega cesarstva je konkretno ogrozilo mladoturško gibanje z uporom leta 1908, ki je s prestola odstranilo sultana Abdul Hamida. Spremembe, ki so v državi sledile se niso dotikale t. i. panarabizma,⁴ temveč so bile v temelju povsem nacionalistične in v smeri poturčevanja (Mansfield, 2013, str. 130–134).

Tako se je po mladoturški revoluciji, po kateri se je Osmansko cesarstvo vse bolj centraliziralo in pri tem zatiralo druge province, nezadovoljstvo Arabcev še povečalo. Zaradi tega zatiranja je bilo širjenje arabščine povsem ustavljeno, kar je bilo za arabski nacionalizem katastrofalno (Rogan, 2011, str. 148).

V ospredju arabskih nacionalnih teženj je bil namreč jezik, na katerega so bili ponosni, saj je bil to »*Alahov jezik*«. Navsezadnje je splošna raba turščine v Arabcih podžgala »*nacionalno zavest*«. V Parizu so mladi študenti organizirali al-Fatat ali Društvo mladih Arabcev,⁵ ki je dobivalo podporo po vsem arabskem območju.⁶

Za vodjo gibanja znotraj cesarstva je bil najbolj primeren veliki šarif (šerif)⁷ Meke, ki je skrbel za sveta mesta in bedel nad muslimanskim romanjem. V tem času je to mesto zasedal Husein ibn Ali⁸ iz družine Hašemitov. Zavzemal se je za avtonomijo arabske province Hedžas (Hejaz),⁹ ki bi bila jedro nadaljnega osamosvajanja provinc. Uspelo mu je povečati ozemlje nadzora proti notranjosti, kjer je trčil ob teritorije Ibn Savda, kar je končno povzročilo tudi padec Hašemitov (Mansfield, 2013, 134–142).

»*Bolnik ob Bosporju*« je bil zaradi postopnega večstoletnega zaostajanja za evropskimi silami in zaradi posledičnega nastanka turškega nacionalizma, ki bi državo slej kot prej razdelil, obsojen na neizbežen razpad že pred samo prvo svetovno vojno. Prva svetovna vojna, spopad z antanto in končni poraz so to le še potrdili. Vloga arabskega nacionalizma je pri tem bila minimalnega pomena, saj je politika tajnih arabskih društev zajemala le interese premožnejših Arabcev, ne pa številčne množice, ki bi podprle dejanski arabski upor.

⁴ Nacionalizem v arabskih provincah Osmanskega cesarstva se je, razen manjših zametkov v 19. stoletju, pojavil na začetku 20. stoletja. Ne samo zaradi dejstva, da so živeli pod osmansko nadvlado skoraj 400 let, vendar tudi zato, ker ni bilo enotne ideje o skupni arabski državi.

⁵ V drugi polovici 19. stoletja so elitne arabske družine začele pošiljati sinove v Istanbul, kjer so si ti lahko pridobili višjo izobrazbo in službo v centralizirani državi. Nekateri arabski študentje so leta 1906 zaradi vse bolj zatirajočega mladoturškega režima ustanovili društvo *Arabska renesansa*, ki se je hitro razširilo in vzpostavilo sedež v Damasku. Društvo se je zavzemalo za decentralizacijo in arabščino kot uraden jezik v arabskih provincih, njegovi člani pa so predstavljali vrhunec takratnega kulturnega gibanja, katerega cilj je bilo kovanje nove arabske identitete znotraj cesarstva. Po vzoru renesančnega društva je med letoma 1908 in 1914 nastalo še veliko podobnih skrivnih organizacij s podobnim programom, ki so se zavemale za razne pravice Arabcev v cesarstvu. Nekatere med njimi, npr. *Qahtaniyya in al-'Ahd*, so imele izključno vojaški program. Med najpomembnejšimi društvi je bilo *Društvo mladih Arabcev oz. al-Fatat*, katerega člani so leta 1913 organizirali pariški kongres, na katerem so sestavili izjavo, v kateri so zahtevali vključitev njihovega društvenega programa v reformiranje Osmanskega cesarstva, vendar bili neuspešni. *Al-Fatat* je pomemben še zato, ker je leta 1915 med svoje člane privabil bodočega vodjo arabske vojske v upor med prvo svetovno vojno, emirja Feisala. Njegov oče Husein ibn Ali, vodja svetega mesta Meke in glava hašemitskega klan-a, je ravno v tem času pripravljaval arabski upor proti Osmanskemu cesarstvu (pridobljeno s <https://www.britannica.com/art/Arabic-literary-renaissance>).

⁶ Zgodnji nacionalisti so bili v manjšini, saj je osmanska oblast le-te preganjala in posledično odvrčala in jemala pogum potencialnim upornikom. Tisti, ki so hoteli loviti politične sanje, so bili izgnani, in sicer v Pariz, kjer so med Evropejci našli sorodne duše, in v Kairo, kjer so si jemali vzgled po nacionalistih, ki so agitirali za britansko oblast.

⁷ Šarif (šerif) Meke (arabsko *Sharif Makkah*) je bil naslov vodje šerifata Meke, tradicionalnega upravitelja svetih mest Meke in Medine.

⁸ Husein ibn Ali al-Hašimi (arabsko *al-Husayn ibn 'Alī al-Hāshimī*; 1853/1854–1931) je bil hašemitski arabski vodja, ki je bil od leta 1908 šarif in emir iz Meke; po razglasitvi arabskega upornišva proti Osmanskemu cesarstvu je bil hedžaški (Hejaz) kralj od leta 1916 do 1924. Velja za neposrednega potomca 37. generacije preroka Mohameda.

⁹ Hedžas, Hejaz, al Hijaz, je regija na zahodu Savdske Arabije.

POSKUSI OBNOVE ISLAMA V 18. IN 19. STOLETJU

Območje islamskega sveta je kljub vse večjim težavam v 19. stoletju doživljalo pomembna gibanja obnove islama. Naj omenimo le reformatorja in mistika Osmana dan Fodia (arabsko 'Uthmān Ibn Fūdī), ki je v začetku 19. stoletja na območju severozahodne Nigerije ustanovil imperij Fulani.¹⁰ V prvih desetletjih 18. stoletja so Fulani vodili vrsto svetih vojn proti sosednjim poganskim plemenom in ustanovili islamski državi v Futa Džalonu ter Futa Toru. Po letu 1804 so pod vodstvom Osmana dan Fodia ustanovili sultanat Sokoto.

Tudi na območju Senegala in Nigra je nastala mogočna islamska država, ki jo je šele v osemdesetih letih 19. stoletja porazila francoska vojska. Zelo pomemben je tudi Samori Toure, ki je z osvajanjem ustvaril veliko državo imenovano Mandinka. Razglasil se je za Faama (monarha) in cesarstvo razširil od Malija na severu do meja britanske Sierre Leone, Slonokoščene obale in Liberije na vzhodu in jugu. Sudan je bil meja proti vzhodu. Šele leta 1898 so Francozi uničili to islamsko državo (Kampanini, 2011, str. 27–29).

Najpomembnejše gibanje za obnovo islama je gotovo vahabizem, ki ga je v 18. stoletju zasnoval Muhamad ibn Abd al Vahab. Gre za teološko gibanje očiščenja običajev in vrnitev k izvornemu islamu.¹¹ Vahabizem lahko označimo kot nazadnjaško, zaostalo in fanatično gibanje, ki je nastalo na območju Arabskega polotoka ne le zaradi obnove doktrine, ampak tudi kot antikolonialni odgovor na vse večje vmešavanje evropskih držav na območju Prednje Azije.¹²

ARABSKI IN ISLAMSKI KULTURNI PREPOROD

Ko govorimo o arabskem kulturnem gibanju oz. renesansi, ki se je začela v Egiptu v poznem 19. in v začetku 20. stoletja, naletimo na arabsko besedo al-Nahda.¹³ Gibanje nahda velja za obdobje intelektualne modernizacije in reforme v arabskem svetu.

Od druge polovice 19. stoletja lahko govorimo o odpiranju tega prostora za javno izražanje mišljenja še posebej na področju novinarstva. Novinarji, ki so bili največkrat kristjani sirijsko-libanonskega porekla, so delovali v Kairu, ki je kmalu postal center arabskih intelektualcev. V mestu je bilo precej več svobode kot na prostoru Osmanske države, kjer je bila močna cenzura. Delovala so kulturna društva, izdajali so časnike z idejo, da arabsko kulturo in književnost dvignejo na višji nivo. V Egiptu so leta 1870 ustanovili tudi prvo narodno biblioteko, v začetku 20. stoletja je bila ustanovljena tudi prva sodobna univerza, npr. v Kairu in Istanbulu.

Kairo je postal v drugi polovici 19. stoletja center arabskih intelektualcev.

(Foto: dr. Dragan Potočnik.)

10 Fulani, imenovan tudi Peul ali Fulbe, senegalsko pastirsko ljudstvo islamske vere, raztreseno po številnih delih Zahodne Afrike, od Čadskega jezera na vzhodu do atlantske obale. Koncentrirani so predvsem v Nigeriji, Maliju, Gvineji, Kamerunu, Senegalu in Nigru. Fulanski jezik, znan kot Fula, je uvrščen v atlantsko vejo nigersko-kongovske družine.

11 Vahabiti se zavzemajo za vračanje islama k njegovim koreninam in za strogi kodeks oblačenja, ki med drugim zahteva od žensk, da so v celoti pokrite. Ne marajo glasbe in zavračajo alkohol. Vahabizem ima največ pristašev v Savdski Arabiji, kjer prav tako velja šeriatski zakon s smrtnimi in javnimi telesnimi kaznimi.

12 Vahabistično gibanje je svoje ime dobilo po Mohamadu ibn Abd al Vahabu (1703–1791), verskemu voditelju, ki je vodil gibanje za reformo družbe in se povezal s plemenskim vodjo Mohamedom ibn Savdom, kar je pomenilo temelj za nastanek kasnejše Savdske Arabije (vahabizem je prevzela dinastija Saudov in ga kasneje uveljavila kot državno vero). Pod vplivom propada in moralnega popuščanja svoje skupnosti je mnoga popularna prepričanja in ravnanja ožigosal kot neislamska dejanja poganstva. Zavračal je pisanja prejšnjih islamskih učenjakov, islamsko pravo ulame (verskih učenjakov) označil kot zmotljivo ter se zavzemal za vrnitev k »temeljem« islama – Koranu, Suni in Mohamedovemu zgledu. Vahabisti so tako postali sunitsko puritansko gibanje, ki se osredotoča na dobesedno interpretacijo Korana in absoluten monoteizem (šiite zaradi sledenja imamom tako obtožujejo politeizma). Vahabizem je bil pomemben tudi za Osamo bin Ladna, saj se je v kasnejših letih zatekel k njemu kot dediščini in inspiraciji za nadaljnje delovanje (pridobljeno s <https://www.mladina.si/186672/izobceni-skranjezi/>).

13 Nahda pomeni renesansa oz. kulturni program, reforma v arabskem oz. islamskem svetu. Nahda – navdihnena z zahodno mislijo, povezana z osmanskimi tanzimatskimi reformami in spremembami politične ekonomije.

Ob koncu 19. stoletja je na družbeno sceno stopil tudi ženski svet. Qasim Amin¹⁴ je bil reformator na področju »osvoboditve« žensk. Na to temo je objavil več knjig. Pomemben je tudi kot intelektualec, ki je bil prepričan, da religija sama po sebi ne more ustvariti države in družbe. Religija je pomemben dejavnik civilizacije, vendar ne edini. Žensko gibanje v Egiptu je imelo v tem času močnega glasnika tudi v Huda Sha'arawi (1879–1947).¹⁵ Leta 1923 je ustanovila egipčansko žensko gibanje, ki je kmalu postalo vsearabsko gibanje. Bila je tudi urednica dveh časnikov, ki sta izhajala v francoskem in arabskem jeziku in v katerih se je zavzemala predvsem za napredek in izobrazbo žensk. S svojo edinstveno mešanico zahodnega feminizma, običajev in kulture svoje države ter egipčanskega nacionalizma je vplivala na milijone Arabcev in tudi Nearabcev po vsem svetu.

Glavni trg v Buhari v Uzbekistanu. V ospredju je minaret Kalon, simbol mesta.

(Foto: dr. Dragan Potočnik.)

Pomemben egiptovski pisatelj, prevajalec in intelektualec v renesančnem pomenu je bil Rifa'a al-Tahtawi (1801–1873). Tahtawi je bil med prvimi egiptovskimi učenjaki, ki so pisali o zahodni kulturi, da bi tako poskušali doseči spravo in razumevanje med islamsko in krščansko civilizacijo. Leta 1835 je ustanovil Šolo jezikov in tako vplival na razvoj znanosti, prava, literature in egiptologije v Egiptu 19. stoletja. Njegovo delo je vplivalo na številne poznejše učenjake.

Pomemben pisatelj in glavna osebnost arabske renesanse, ki se je začela v Egiptu konec 19. stoletja, je bil Butrus al Bustani (1819–1883), pisatelj in učenjak iz današnjega Libanona. Pomemben predstavnik arabske renesanse je bil tudi Edip Ishak (1856–1885), sirski pesnik in novinar.

Pomemben egiptovski intelektualec, antikolonialni aktivist in prvi rektor kairske univerze je bil Ahmed Lutfi el-Sayed (1872–1963). Bil je tudi eden od arhitektov modernega egipčanskega nacionalizma (ustanovitelj nacionalistične stranske Uma), pa tudi arhitekt egipčanskega sekularizma in liberalizma. Zagovarjal je, da je osebna svoboda najpomembnejša, da je nujna verska svoboda in neobhodnost spoštovanja vere. Veljal je za gorečega nasprotnika panarabizma. Poudarjal je, da so Egipčani Egipčani in ne Arabci. V egiptovski zgodovini velja za enega najvplivnejših učenjakov in intelektualcev.

Sirijec Abd al-Rahman al Kawakibi (1854 ali 1855–1902) je bil eden najvidnejših intelektualcev svojega časa. Njegova razmišljanja in spisi so še vedno pomembni za vprašanja islamske identitete in panarabizma. Polemiziral je proti tiraniji v imenu večje politične svobode, obsojal je diktaturo sultana Abdul Hamida II. Rešitev, ki jo je zagovarjal glede arabskega vprašanja, je bila v glavnem islamske

¹⁴ Qasim Amin (1863–1908) je bil egiptovski pravnik, islamski modernist in eden od ustanoviteljev egipčanskega nacionalnega gibanja

¹⁵ Huda Sha'arawi je bila pionirska egipčanska feministična voditeljica, nacionalistka in ustanoviteljica egiptovske feministične zveze

narave za razliko od sekularne narave rešitve Lutfija el-Sayda. Al-Kawakibi je svoje ideje izrazil v dveh vplivnih knjigah, *Tabai al-Istibdad wa-Masari al-Isti'bad* (Narava despotizma) in *Umm Al-Qura* (Mati vseh vasi).

Omeniti velja še Taho Huseina (1889–1973), ki je bil eden najvplivnejših egipčanskih pisateljev in intelektualcev (Kampanini, 2011, str. 56–61).

Ob koncu tega kratkega pregleda lahko ugotovimo, da je bilo gibanje *nahda* izjemno pomembno ne samo za razvoj arabske misli, temveč tudi za razvoj arabske in sploh islamske družbe ter tudi za modernizacijo islama. S slednjim mislimo, da se islam prepozna kot ideologija, ki izgublja korak s časom in je potrebna modernizacija. Kar pomeni, da se mora prilagoditi potrebam nove kulture in nove družbe. Islam je treba omejiti na osebni svet vernika brez vpliva na družbo oz. se zavedati, da je vera celo škodljiva za napredek arabskega sveta na območju Prednje Azije.

Gibanje je postavilo kulturne temelje družbe na območju Srednjega vzhoda. Žal ni imelo dovolj moči da bi marginaliziralo islam, ki se je v polni moči vrnil na prizorišče že v tridesetih letih 20. stoletja, še posebej pa po propadu svetovnih ideologij po drugi svetovni vojni.

ROJSTVO SALAFITSKEGA GIBANJA¹⁶

Jamal al Afgani (1839–1897) velja za enega od začetnikov islamskega modernizma. Po rodu Perzijec, šiit, reformator in politik, je želel iz temelja prenoviti ne le islamsko kulturo, ampak celotni islamski svet. V drugi polovici 19. stoletja je prepotoval islamski svet z namenom, da pomaga pri prenovi islama, in sicer tako da bi se muslimani bolj zavedali pomena svoje kulture. Prepričan je bil, da islam ni le religija, ampak civilizacija v polnem pomenu te besede. Zavzemal se je, da se islam vrne k neokrnjenim in neomadeževanim temeljem, ki so ga bile deležne prve generacije muslimanov. Menil je, da se je nujno vrniti k izvorom, na vzor salafa, prve generacije vernikov, sledilcev preroka (od tod izvira termin salaf – pobožen prednik). Idealizirali so »nepokvarjen« čas preroka Mohameda in njegovih spremljevalcev. Zelo dobro se je zavedal tudi, da je nujna modernizacija islama zaradi ekonomske premoči Zahoda. Njegov najpomembnejši učenec je bil Muhamad Abduh (1849–1905), ki velja za najpomembnejšega salafitskega teoretika. V Kairu je bil mufti,¹⁷ sprožil je reformo izobraževalnega sistema. Prav na tem področju in področju kulture je njegov prispevek največji. Izhajal je iz prepričanja, da je islam racionalna religija, da ne išče le verovanja, temveč razmišljanje. Teološke teme in verske dogme niso le potrjene s *Koranom*, ampak se potrjujejo tudi skozi razum. Prav zaradi tega islamu v pogledu odprtosti k znanosti in napredku ni treba v ničemer zavidati Zahodu (Kampanini, 2011, str. 62–64). Kasneje se je gibanje razširilo zunaj meja Savdske Arabije in Perzijskega zaliva.¹⁸

KOLONIZACIJA PREDNJE AZIJE

Proces evropske kolonizacije Azije se je začel že v 17. stoletju, ko so evropske države začele ustanavljati trgovske družbe. Njihova naloga je bila širiti evropski ekonomski vpliv. Taka oblika kolonizacije je bila samo ekonomsko-komercialne

Mustafa Kemal, od leta 1935 imenovan *Atatürk*, prvi predsednik Turčije. S številnimi reformami je moderniziral državo. (Vir: Wikimedia Commons.)

¹⁶ Salafizem velja za eno najbolj vplivnih islamističnih radikalnih gibanj, ki se je pojavilo konec 19. stoletja. Salafisti so se zavzemali za »očiščenje« islama z vrnitvijo k prvotni obliki njihove vere, ki naj bi jo prakticirali za časa preroka Mohameda. Vendar obstaja več ločin znotraj salafizma: nekateri se strogo držijo verske, nepolitične agende, drugi podpirajo modernistične težnje znotraj islama, tretji s svojo radikalizacijo obujajo teroristične skupine. Vsem pa je skupna ekstremna konservativnost, zunanja manifestacija pobožnosti in stroga spolna segregacija (pridobljeno s <https://pogledi.delo.si/mnenja/kako-nevaren-je-salafizem>).

¹⁷ Mufti, glavna verska avtoriteta.

¹⁸ Salafistična in tudi vahabistična verska ekskluzivnost je nedvomno antipluralistična in dostikrat versko nestrpna do drugih vernikov, tako muslimanov (najbolj šiitov) kot nemuslimanov. Njihovi podporniki iščejo različne načine za promoviranje in uveljavljanje svojih načel, ki so pogosto proti načelom sunitov in šiitov. Sama po sebi vahabistična teorija ni nujno nasilna, vendar pa (tako kot na primer radikalna krščanska desnica v ZDA) lahko privede do ekstremizma in nasilja. Na primer: tisti, ki preprosto sprejmejo njihovo teologijo, lahko drugim govorijo, da bodo zaradi napačnega verovanja šli v pekel, bolj radikalni posamezniki pa iz tega lahko sklepajo, da imajo dolžnost ljudi »poslati v pekel«, saj tako pravi Bog. Primera takšnega obnašanja sta Osama bin Laden in Ayman Zawahiri.

narave. Že kmalu pa so nameni evropskih držav postali izrazito osvajalni v smislu izkoriščanja naravnih bogastev.¹⁹

Do prvega pravega poseganja s ciljem vojnega in političnega podrejanja in posledično do želje po kolonizaciji arabsko islamskega sveta, je prišlo na začetku 19. stoletja, ko so Britanci zasedli šejkate na vzhodu Arabskega polotoka. Francozi so leta 1830, po hudih spopadih zaradi premoči bolj opremljene vojske, zavzeli območje Alžirije.

Zaradi nadzora pomorskih poti proti Indiji so Angleži leta 1839 okupirali sultanat Aden. Tunizija, ki je pod Turki uživala skoraj popolno neodvisnost, je leta 1881 postala francoski protektorat. Velika Britanija je naslednje leto okupirala Egipt in mu dala status prikritega protektorata, torej formalno ni bil niti kolonija niti protektorat, nato so zasedli še Ciper.

Če so egiptovski modernisti (Rifa al Tahtawi) še sredi 19. stoletja Evropo smatrali kot nekaj pozitivnega, dobrega in ne kot nekaj nevarnega, lahko ugotovimo, da so se njihova stališča v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja spremenila. Na spremembo odnosa do Evrope je še posebej vplivala okupacija Tunizije in Egipta. Politika Francije in Velike Britanije je v drugi polovici 19. stoletja potonila v agresijo, nepravico, nasilje in neznačajnost ter tako vse bolj ogrožala tudi islamski svet.

Albert H. Hourani²⁰ je zapisal: »Kako se lahko islamski svet upre nevarnosti, ki prihaja z Zahoda« (Hourani, 1983, str. 103–104).

Leto 1904 označuje začetek britanskega protektorata nad Kuvajtom (celotno območje Zaliva postane britanski protektorat). Leta 1912 so Francozi vzpostavili protektorat nad Marokom. Italija je po vojni z Osmansko državo okupirala Libijo, večji del dežele sicer le formalno. Za območje Rodovitnega polmeseca je bilo treba še počakati na dokončni poraz Osmanske države, kar pa se je zgodilo s koncem prve svetovne vojne. Velja poudariti, da na območju Prednje Azije le Turčija, današnja Savdska Arabija, severni Jemen in današnji Iran niso doživeli kolonizacije ali bili pod protektoratom katere od zahodnih držav.

Na ustvarjanje novih odnosov med arabskimi in drugimi islamskimi narodi na območju Prednje Azije pa sta vplivali tudi kolonialna okupacija in imperialistična politika velikih evropskih sil. Vse to je seveda še poglobljalo krizo. Evropa 19. stoletja je bila brez dvoma vojaško močnejša in tudi ekonomsko in institucionalno bolj razvita. Vse to je bila posledica industrializacije in razvoja kapitalizma, ki je v določenem zgodovinskem trenutku pripeljal do pospešenega razvoja Evrope in do stagnacije islamskega sveta. Dejstvo, da islamski svet ni spoznal industrijske revolucije in kapitalizma, da ni poznal moderne države in njenih težav na poti k demokratičnemu preoblikovanju, da ni šel skozi izkušnjo francoske buržoazne revolucije in ustavotvornega gibanja, je imelo globoke posledice v razvoju tega dela sveta. Ne nazadnje je tu moč iskati razloge za današnjo različnost in napete odnose med Zahodom in islamskim svetom.

Narodi in kulture na območju Prednje Azije so se znašli pred veliko preizkušnjo: ali se podrediti moči evropske tehnologije in znanosti, ali se ji prilagoditi za ceno opuščanja lastnih civilizacijskih tradicij, ali poiskati tretjo pot, kjer bodo narodi na tem območju našli pot, kako sodelovati z Zahodom, pa vendar ob tem ohranili lastno identiteto. Večina islamskih intelektualcev je bilo mnenja, da je ponovno

¹⁹ Afriška celina, razen Severne Afrike, ki je bila pod turškim nadzorom, je bila Evropejcem do konca 18. stoletja skoraj neznanka.

²⁰ Albert Habib Hourani (1915–1993) je bil britanski zgodovinar libanonskega porekla, specializiran za Bližnji vzhod.

treba odkriti lastno avtentičnost oz. kulturne, verske in civilizacijske korenine.

Če se ozremo na kasnejše dogajanje, lahko ugotovimo, da Zahod, kljub agresivnemu vmešavanju v dogajanje na tem območju, ni uničil islama in tudi ne civilizacije Prednje Azije. Proces prilagoditve tega dela sveta sodobnemu svetu še vedno ni končan. Na nekaterih področjih je ostal še vedno na isti točki kot v času pred prvo svetovno vojno.

SKLEP

Ob koncu lahko ugotovimo, da so bili v poznem 19. in v začetku 20. stoletja na ozemlju, kjer je bilo razširjeno Osmansko cesarstvo, številni poskusi, kako obnoviti islam, kako se soočiti z vse večjim vplivom evropske kulture in načina življenja. Ko govorimo o arabskem kulturnem gibanju oz. renesansi, ki se je začela v Egiptu v poznem 19. in v začetku 20. stoletja, naletimo na arabsko besedo al-Nahda. Gibanje nahda je izjemno pomembno ne samo za razvoj arabske misli, temveč tudi za razvoj arabske in sploh islamske družbe ter tudi za modernizacijo islama. S slednjim mislimo, da se islam prepozna kot ideologija, ki izgublja korak s časom in je potrebna modernizacija. To pomeni, da se mora prilagoditi potrebam nove kulture in nove družbe. Islam je treba omejiti na osebni svet vernika brez vpliva na družbo oz. se zavedati, da je vera celo škodljiva za napredek arabskega sveta na območju Prednje Azije. Gibanje je postavilo kulturne temelje družbe na območju Srednjega vzhoda. Žal ni imelo dovolj moči da bi marginaliziralo islam, ki se je v polni moči vrnil na prizorišče že v tridesetih letih 20. stoletja, še posebej pa po propadu svetovnih ideologij po drugi svetovni vojni.

Območje islamskega sveta je doživljalo poskuse obnove islama že v 18. in v 19. stoletju. Naj omenimo reformatorja in mistika Osmana dan Fodia, ki je v začetku 19. stoletja na območju severozahodne Nigerije ustanovil imperij Fulani. Tudi na območju Senegala in Nigra je nastala mogočna islamska država, ki jo je še le v osemdesetih letih 19. stoletja porazila francoska vojska. Zelo pomemben je tudi Samori Toure, ki je z osvajanjem ustvaril veliko državo, imenovano Mandinka.

Najpomembnejše gibanje za obnovo islama v 18. stoletju je vahabizem, ki ga lahko označimo kot nazadnjaško, fanatično gibanje, ki je nastalo na območju Arabskega polotoka ne le zaradi obnove doktrine, ampak tudi kot antikolonialni odgovor na vse večje vmešavanje evropskih držav na območje Prednje Azije. Podobno gibanje, ki je nastalo konec 19. stoletja, je salafizem, ki se je podobno kot vahabizem zavzemalo za »očiščenje« islama z vrnitvijo k prvotni obliki vere, ki naj bi jo prakticirali za časa preroka Mohameda.

LITERATURA

- Kampanini, M. (2011). *Istorija Srednjeg istoka (1798–2006)*. Beograd: Clio.
- Hourani, H. A. (1983). *Arabic Thought in the Liberal Age 1789–1939*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mansfield, P. (2013). *A History of the Middle East*. London: Penguin Books.
- Rogan, E. (2011). *The Arabs: A History*. New York: Basic Book.